

Hoveddøren på Gravaunet i Oppdal

Arne Falkanger

HUSFREDING I TRØNDELAG

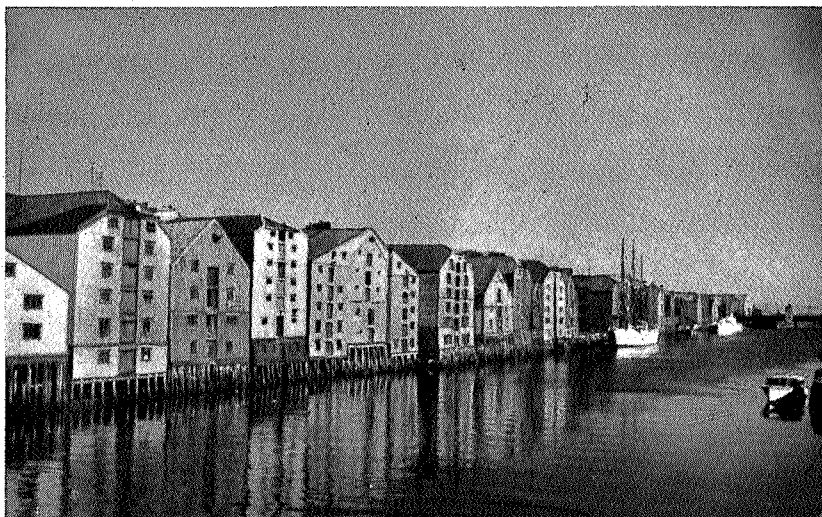
Av arkitekt Wilhelm Swensen

De rommelige Trøndelagsfylkene er fra naturens hånd temmelig forskjelligartede, skjønt de store linjer er et fellestrekk for hele dette mektige område. Karrigheten kan nok prege deler av fylkene, men de store linjene er der. Så kan en også se at det er et fellespreg over husene i Trøndelag, en fasthet og trygghet hvor det skal atskillig kjennskap til detaljene for å merke nyansene, slik det også er vanskelig for ikke-trøndere å høre nyansforskjellen i dialektene.

I Snorre er det en tegning fra Stiklestad av Halfdan Egedius med tittelen: «På alle stier drev der folk». Slik er det i dag også, men det er heldigvis til fredelige sysler. Og når folk driver langs veiene, kan de ikke unnlate å se på hus. Jeg tar neppe feil, når jeg mener at det å se hus bunner i en varm interesse for husformen, for arkitekturen. Det er noe trygt og sunt ved trønderhusene som finner gjenklang i sinnet. De faller naturlig inn i landskapet med sine ruvende lengder, de muntre opp med rekken av smårutete vinduer, de er godlynte tross sin militære stramhet.

Så kommer vår egen tid med nytt syn på husformen. Nye materialer og nytt livssyn har formet den nye tids stil. Den veldige tekniske utvikling, nye levevilkår, nye krav til boligen, har skapt nye hustyper, men stiller også krav til modernisering av de gamle.

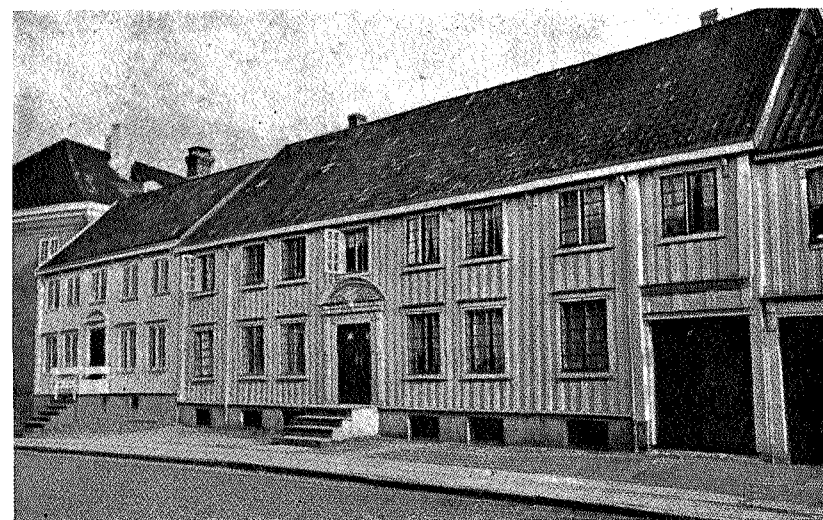
Det er i en slik tid nødvendig å ta vare på hus som har særlig verdi som ledd i vår kulturutvikling, det er samfunnet som helhet som må gripe inn og beskytte verdier vi ellers mister i travelheten. For mange synes nok fredingen å være et inngrep, men jeg tror nok at både stedets folk og de mange som ferdes omkring i by og

Bryggene ved Nidelven

bygd, er taknemlige over å merke stabiliteten — å kunne komme tilbake til et hus en er blitt glad i og finne det samme kjente uttrykket i husets ansikt.

Trondheim har bevart sitt karakteristiske ansikt bedre enn de fleste av våre byer. Reguleringen av midtbyen med de åpne, brede gatene, de faste kvartalene med sine trange veiter lar all tvil holdes ute om hvor vi befinner oss. Det rommelige torget har nok endret noe av sin opprinnelighet ved nybyggene, men Kongens gate med sine varierende takhøyder i husrekkene utover mot Skansen eier en sjarm som hverken trøndere eller tilreisende kan stå for. Her er ikke mange hus som er fredet. Thomas Angells stuer og Schjølberggården er de eneste trebygningene som er vernet. Men selv om en ikke kan vente at gatebildet kan få beholde sin form, så skal vi i dag glede oss over det og vise det til folk som besøker byen. De fine linjene i Dronningens gate fra Munkegaten og utover mot Hospitalet er også et av de bypartiene vi med rette kan glede oss over. Et karakteristisk parti har vi også ved hjørnet av Munkegaten og Erling Skakkes gate, hvor Kate-

Erling Skakkes gate nr 13 og 15

dralskolens fornemme bygning har et sjarmerende naboskap i de fine trebygningene som slutter seg til den. De tre nærmeste bygningene i Erling Skakkes gate er fredet. Og lenger ute ruver den mektige bygningen «Sukkerhuset» (E. C. Dahls bryggeri) som et fortreffelig eksempel på 17-hundre-årenes industribygg.

Lillestiftsgården i Prinsens gate, Karl Johans Stiftelse på Museums plass og den gamle tregården som støter opp til Sparebanken i Søndre gate, er også fredet og dertil kommer gårdene som før lå utenom byområdet: Møllehaugen, Ilsvika, Bakaunet og Bakke gård. Det er karakteristisk trønderbebyggelse, men klenodiet blir allikevel Stiftsgården, denne makeløse palébygningen — noe av det fineste som er skapt i norsk trearkitektur.

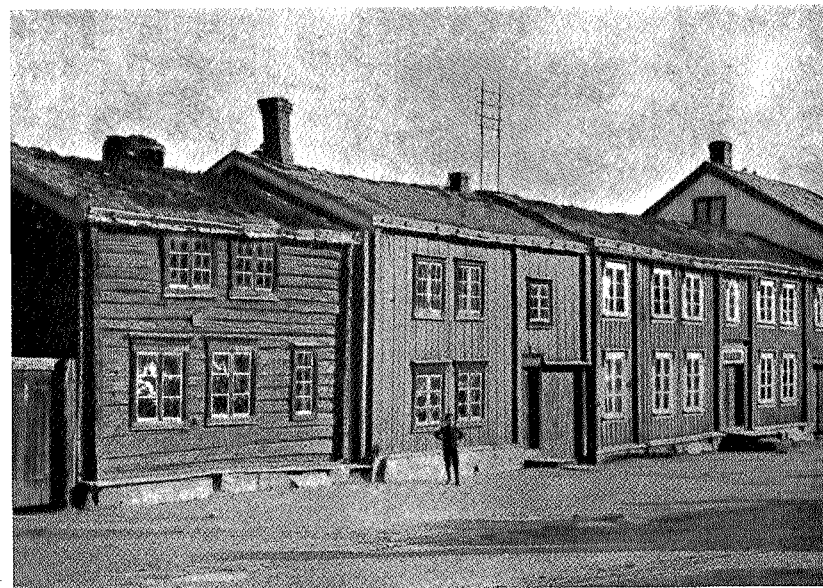
Og midt oppe i dette rager Frue kirkes tårn opp. Kan det tenkes noe mer trøndersk? Tårnet har vært tenkt ganske annerledes storartet, men vi er mer enn glad over at det ikke har vært midler til det. Traust i sin majestetiske enkelhet, strengt og allikevel vennlig med den godslige tårnhjelmen som mer er et tak som kan ta imot ruskeværet uten å føle noe ubehag. Selv festningen —

Kristiansten — som skulle vise strenghet, har fått noe godslig over seg, som også den tar sin oppgave med trøndersk lune. Det er denne lokaltonen som gjør Trondheim så hyggelig, så sikker og så personlig.

Og Baklandet, hvor husene står så trygt og fast i gatebildet, gavl ved gavl — to-etasjes trehus med porter som fører inn til pussige og maleriske gårdsrom med hager bakom. Men den tunge trykgheten føles vel sterkest når en fra Bakke bro ser bryggerne langs elven. Disse svære lagerhusene som er skapt ut fra behovet, så helt funksjonalistisk, eier en uangrikelig trøndersk tone. En kan bare til sammenligning tenke på «Bryggen» i Bergen, hvor gavlenes linjer og de spisse takene har det muntre og livlige bergenske tonefall. De trønderske bryggene står ute i vannet til knes — tunge og trauste og plikttoppfyllende. De bærer sine byrder med sinnsro, men med et lune som om de ville si: «Det e da arti lel, sjø.»

Og over alt dette hviler domén — internasjonal i sitt språk, mektig og skjønn, edel og verdig i form og materiale.

Omkring byen vokste det fram hus som fikk denne underlige blanding i formen av byhus og landhus, dels fordi kjøpmenn reiste velstandshjem til sommeropphold, dels fordi gårdsbebyggelsen gjerne ville holde mål med byhusene. Leangen med sin sirlige arkitektur, Lerchendal med den pompøse hovedbygningen som synes skapt til fest. De nydelige anleggene på Lade og Færstad er minner fra denne form for gårdsbebyggelse, hvor også uthusbygningenes plassering og form gikk inn i helheten. Granåsen og Blussuvolden har jevnere trekk med en sunn og rolig form i én etasje — ulik de vanlige trønderhus. På Granåsen har rommene malte tapeter i en rekke av rommene — en yndet utsmykningsform på 17-hundretallets slutt. Også Stubban med sin fornøylig stramme silhuett, der den kneiser høyt oppe på bakkekammen hører til disse mer egenartede anleggene. Det er hva Strinda har av fredede hus — når vi også tar med den fine gamle hovedbygningen på Ringve, en av de eldste trebygningene vi har bevart i dette strøk. I Sør-Trøndelag er det en del av de karakteristiske trønderlånene som er fredet, men som rimelig er kommer de merke-

Bergmannsgata, Røros

lige storverkene: Austråtborgen og Reinsklostret i forgrunnen. Minnene fra middelalderen faller det naturlig å verne, og Austråtborgen, som nå er statens eiendom, står i en særstilling. Storfosens gård kommer også inn under de fredede anleggene. I Orkdal har vi den merkelige bygningen på Gjesvål med «seteritaket», den samme takformen som er bevart ved Bakke gård i Trondheim. På slutten av 17-hundre-årene ble denne takformen brukt en del i Trondheim hvor Harmonien hadde den, og likeså den fine tregården Søndre gate 4 (ved Sparebanken). Takformen er kjent fra Sverige hvor den omtrent hundre år tidligere ble brukt for å gi adelens setegårder en mer staselig husform, fordi loven om skattefrihet for disse gårdene forutsatte en herskabelig bebyggelse. Den gamle storgården Vinje i Mosviken hadde også slikt tak. Men uttrykk for noe særtrøndersk er det ikke. Både Aunemo og Megården i Orkdal har de lange trønderlånene.

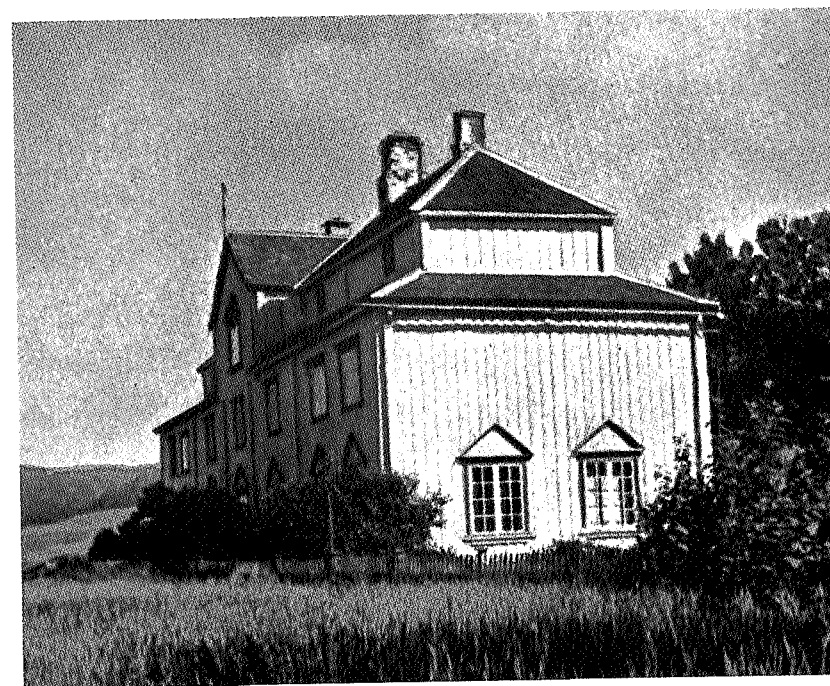
I Meldal har vi et fint gårdsanlegg med svære bygninger omkring

Løre i Horg (Guldalen)

et firkantet tun på Syrstad (nordigard), og likeså ved den gamle skyss-stasjonen Garberg. Hovedlåna på Skjervøyen og de gamle stabburene og likeså den gamle klokkerstua ved kirken er ellers det som er fredet i denne bygda, hvor det finnes mange fine bygninger og karakteristiske anlegg. Når en tenker på alle de vakre gårdsanleggene i Rennebu, er det underlig at ingen er blitt fredet. Til gjengjeld er det seks gårder i Oppdal: Gravaune, Bakken i Drivdalen, Drivstua, Raulåna på prestegården, en gammel stue på Dørremseteren og oppstua på Lo i Drivdalen. Som rimelig er får bygningene inn mot fjellbygda en mer særpreget karakter. Det vises i alminnelighet også en større forståelse for tradisjonen, mindre trang til stadige forandringer som svingningen i byggeskikken fører med seg nærmere byene.

Men noe av det merkeligste vi eier i Sør-Trøndelag, er allikevel en by, og etter norske forhold er fredningsloven brukt i en utstrekning som vi ellers ikke finner sidestykke til. Det er Røros. Det

Gjesvoll, Orkdal

ville virke trettende å nevne opp alle de husene som er fredet i denne rare byen. Det må være nok å si at ikke mindre enn 42 hus er fredet og at en her har tatt sikte på å bevare et bybillede som gjennom varsom pleie kan gi oss Bergstaden slik den er vokst fram i sin egenartede form. Det er et imponerende tiltak som ettertiden vil påskjønne, et bilde som gjennom Falkberget er grodd inn i folkets sinn og som vi venter å finne i all sin egenart med Sven Aspaas' kirke ruvende over byen.

I Alen, Haltdalen, Singås og Sokndalen — store og rommelige bygder med mange fine anlegg, er der ingen fredet gård eller bygning. I Horg er Løberg fredet og i Støren hovedbygningen på Skårvold hvor den ene fløyen skal skrive seg fra midten av 16-hundreårene. I Selbu er det bare den gamle prestegårdsbygningen vi finner på fredingslisten.

Nord-Trøndelag møter med fem gårder i Hegra: Fordal, to Ingstad-gårder, Bjugan og Bjørngård med en sikker og traust byggemåte som forteller om dyktige snekkere på stedet. I Stjørdal er det interessante tunet på By vernet. Likeså på Kroglund og Logstein på Frosta.

I Skogn er «Ammestuen» på prestegården fredet — den hørte med til et av de fineste prestegårdsanleggene vi hadde i Trøndelag — i 1907 ble det revet og bare «Ammestuen» står igjen. Sammen med den ærverdige kirken var det en stemning over de rødmalte husene som føyde seg så godt til hverandre omkring det svære tunet. Det er bittert å tenke på at tiden ikke hadde sans for å bevare denne maleriske husgruppen. Hovedbygningen på Tangen og den lange «Zinkrennan» er fredet. I Frol ved Levanger har vi to prektige gårder — den svære bygning på Mo og den sirlige og renlinjede Brusveet som en kan se fra jernbanestasjonen i Levanger, et av de mest velformede trønderhus vi eier. I Verdal står fire gårder på listen: Holmen, Bjertnes, nordre Mo og østre Lein, og på Inderøya Sundnes, et svært tun med sikker tradisjon i trøndersk kultur.

Og innover bygdene har fredningsloven tatt vare på Vibe og Trana i Ogdalen, Hegge i Egge — like utenfor Steinkjer, Årgård og Brørsbakken i Beitstad, Kveli i Nordli, og i Nærøy: Den gamle prestegården og Lilleval. Også Nord-Trøndelag har sine gamle historiske minner i klostret på Tautra, den merkelige ruinen på Munkeby ved Levanger og Olav Engelbrektsens befestede slott på Steinviksholm.

Når en tenker på de store områdene som innbefattes i fylkene og på den rikdom av fortrinlige bygninger som ennå står på en mengde gårder både i Sør- og Nord-Trøndelag, kan en vel neppe si at det er tatt mer med enn høyst nødvendig. Gård etter gård har ennå denne velsignede sikkerheten i arkitekturen som gir trygghet i sinnet. Wildenvey har sagt et sted:

Så pene linjer huser har
de står så trygt.
De kunne ikke bygge stygt
i gamle da'r.

Brusveet ved Levanger

Det er den nedarvede sans for proporsjonene, den renslige behandlingen av detaljer, den sikre bruken av materialene som gir trygghetsfølelsen i trøndersk byggeskikk. Det er så få midler som brukes. Rytmen i vindusrekkene, oppdelingen av de lange fasadene etter rominndelingen, en sirlig gesims mot det enkle taket er nok til å skape arkitektur. Den eneste utsmykningen er samlet ved portalene — trønderske snekkere har alltid hatt et godt øye til husets inngang og selv om det ofte er temmlig pompøse løsninger, en viss selvgod pondus som roper noe høyere enn strengt tatt nødvendig, så er det et festlig ledd som vi er gla over å møte.

Den konservative oppfatningen av husplanen har diktert formen. Noen trang til variasjon finner en sjelden, og det uniforme preget møter en over store bygdelag. Arker og oppbygg på taket ser en sjelden — huset fikk virke ved dimensjoner og linjer. Men det fornøyelige er at denne stramheten, den regulære inndelingen av fasadene, de pompøse portalene nyttes også ved de mindre husene. Den trønderske språktonen må holdes. Vi ser i vår egen tid hvor det streves med å skape god form på små hus. Sannelig kan vi lære av de gamle trønderhusene.

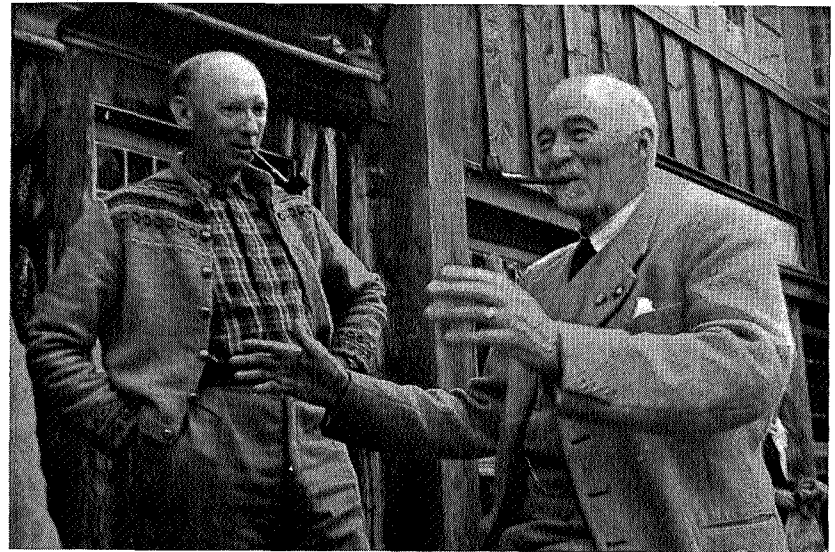
*Hegge
ved Steinkjer*

For de mange som idag reiser gjennom Trøndelag er møtet med disse sikre og rolige husene den første hilsen. Og dette inntrykket betyr meget — det trønderske lynne møter øyet. Vi kan ikke måle oss med Setesdalen, Telemarkens eller Gudbrandsdalens bronsebrune hus når det gjelder alderen, vi møtes ikke av de lune torvtakene over mangfoldigheten av små hus på gårdene. De store linjene i landskapet går igjen i husene — en blir glad i dem, og en ønsker så inderlig: La dem få være i fred.

Kravene kommer om store glassruter — vi merker det alt og ser med sorg at den fine arkitekturen mister sin karakter når det nye innslaget kommer. Husene stirrer med tomme øyne — det fine spill i smårutene hvor proporsjonene er så vel avveide og med sitt nett samler de lange fasadene, gjør dem faste og hele — det tapes om en tar sprosseverket bort. Ansiktet blir forandret. Husene tåler ikke noen «make up», de taper sammenhengen med miljøet. Visst er det praktisk med de store enkle rutene, men det er andre verdier

i livet som vi også må ta vare på. Vi kan ikke tviholde på gamle former, men det nye som settes i stedet, bør være like godt som det gamle. Og det har ikke vår tid maktet, alment sett.

Jeg ber for de gamle husene, for det trønderske lune som de eier i sitt ansikt, for den sunne håndverkstradisjonen. La dem i sitt indre få alle de praktiske goder tiden kan skaffe, så de oppfyller kravene som nye levevilkår stiller. Men la dem beholde uttrykket, la dem beholde dialekten.

Fridthjof Brun beretter om fisken som slapp, mens Gunnar Paabe har sine tvil